

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเพณีการแจกหนังสืออนุสรณ์งานศพเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และปฏิบัติต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 100 ปีเศษ ประเทศไทยนับเป็นประเทศเดียวที่มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์งานศพ และถือเป็นธรรมเนียมในการแจกฟรีให้แก่ผู้ไปร่วมงาน โดยเจ้าภาพผู้จัดงานมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่ระลึกถึงคุณความดีของผู้ตาย (เฮนค นาวิกมูล 2530: 114-115)

หนังสืออนุสรณ์งานศพมีความแตกต่างจากหนังสือทั่วไป คือ จำนวนที่พิมพ์จำกัด ไม่มีการพิมพ์ซ้ำ และไม่สามารถหาซื้อได้ตามสำนักพิมพ์หรือร้านจำหน่ายหนังสือทั่วไป นอกจากนี้ในเล่มของหนังสือ ยังมีภาพถ่ายและชีวประวัติของผู้ตาย บางเล่มมีคำไว้อาลัยที่เขียนโดยผู้ทรงคุณวุฒิ หรือ บุคคลสำคัญในวงวิชาชีพต่าง ๆ ซึ่งข้อเขียนเหล่านี้ไม่สามารถค้นหากจากหนังสืออื่น ๆ ทำให้สามารถจัดหนังสืออนุสรณ์งานศพเป็นหนังสือหายากได้ (อัมพร ทิษระ 2527: 5)

ส่วนประกอบที่สำคัญของหนังสืออนุสรณ์งานศพมี 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นชีวประวัติของผู้ตาย ส่วนที่เป็นคำไว้อาลัย และ ส่วนที่เป็นเนื้อเรื่อง หนังสือบางเล่มอาจขาดส่วนหนึ่งส่วนใดไปก็ได้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้จัดทำว่าต้องการนำเสนอส่วนหนึ่งส่วนใดเป็นพิเศษ นับตั้งแต่เริ่มมีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์งานศพมานั้น ได้มีการจัดทำออกมาในลักษณะแตกต่างกันไปหลายรูปแบบ ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

1. ชีวประวัติของผู้ตายทั้งเล่ม
2. คำไว้อาลัยทั้งเล่ม
3. ชีวประวัติและคำไว้อาลัย
4. ชีวประวัติและเนื้อเรื่องในเล่ม
5. ชีวประวัติ คำไว้อาลัย และเนื้อเรื่อง

การนำเสนอข้อมูลในหนังสืออนุสรณ์งานศพนั้นอาจเป็นรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งก็ได้ แต่ส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้คือ ส่วนชีวประวัติของผู้ตาย ซึ่งให้ข้อมูลประวัติส่วนตัวในด้านครอบครัว ตั้งแต่ถือกำเนิด จนถึงวันเสียชีวิต ประวัติการศึกษา และประวัติการทำงาน ข้อมูลส่วนนี้เขียนโดยญาติพี่น้อง หรือ บุคคลที่ใกล้ชิดผู้ตาย และทำให้ผู้อ่านหนังสืออนุสรณ์งานศพได้รายละเอียดของผู้ตายมากขึ้น เช่นเดียวกับส่วนที่เป็นคำไว้อาลัยที่เขียนโดยบุคคลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นญาติสนิท และ บุคคลในวงการวิชาชีพต่าง ๆ ที่ผู้ตายมีความคุ้นเคย ซึ่งเป็นการแสดงความอาลัยและสรรเสริญคุณงามความดีของผู้ตายโดยเฉพาะ

ในส่วนที่เป็นเนื้อเรื่องของหนังสืออนุสรณ์งานศพนั้นเป็นการรวบรวมงานเขียนของผู้ตายและบุคคลต่าง ๆ มาจัดพิมพ์ ในอดีตที่ถือปฏิบัติมานั้น เจ้าภาพจะชวนขวดยหาเรื่องดี ๆ มีคุณค่าทางวรรณคดี ประวัติศาสตร์ ฯลฯ มาพิมพ์ โดยไม่เจาะจงสาขาว่าเป็นวิชาใดวิชาหนึ่ง โดยเฉพาะ เนื้อเรื่องที่นำมาจัดพิมพ์ในหนังสือจึงมีความหลากหลาย ในสมัยแรก ๆ มีเนื้อหา ด้านพุทธศาสนา ได้แก่ บทสวดมนต์ และวิธีปฏิบัติธรรม ซึ่งยังคงได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีความเชื่อว่าจะได้กุศลแรง แต่ไม่เป็นที่นิยมอ่านของผู้ได้รับแจก ต่อมาจึงมีการเปลี่ยนแปลงการนำเนื้อเรื่องที่เป็นสาขาวิชาอื่น ๆ มาจัดพิมพ์เพิ่มมากขึ้น เช่น นิทานชาดก ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ตำรายา กฎหมาย เป็นต้น (มนสิกุล โอวาทเภสัชช์ 2538: 42)

ในการเลือกเรื่องที่นำมาจัดพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานศพนั้น ผู้เลือกซึ่งอาจเป็นญาติมิตรของผู้ตายหรือสำนักพิมพ์ที่จัดทำหนังสือ สามารถเลือกเรื่องที่สะท้อนชีวประวัติของผู้ตายมาจัดพิมพ์ เช่น ผลงานเขียน ผลงานประติษฐ์ของผู้ตาย เรื่องที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุในการตาย เช่น โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ อาชีพของผู้ตาย หรือเรื่องต่าง ๆ ที่ผู้ตายสนใจ หรือเรื่องที่เลือกมาจัดพิมพ์ไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ กับผู้ตายเลยก็ได้

เรื่องที่นำมาจัดพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานศพมีแหล่งที่มาของเรื่องต่าง ๆ กัน มีทั้งที่เป็น บทความในวารสาร บทหนึ่งในหนังสือ เป็นหนังสือทั้งเล่ม หรือ อาจเป็นต้นฉบับเอกสารที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เป็นผู้รับในการค้นหาเรื่องและจัดพิมพ์แจกเป็นการกุศล โดยเจ้าภาพหรือผู้ขออนุญาตพิมพ์ต้องปฏิบัติตามระเบียบที่ว่าต้องจ่ายหนังสือเป็นผลประโยชน์ให้แก่กรมศิลปากร ร้อยละ 20 ของจำนวนที่พิมพ์ ซึ่งเรียกว่าหนังสือค่าภาคหอย (แมนมาต ขวลิต 2509: 37-39)

หนังสืออนุสรณ์งานศพได้มีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะเพียงเนื้อเรื่องที่น่ามาจัดพิมพ์เท่านั้น แต่ลักษณะรูปลักษณ์ภายนอกของหนังสือยังได้พัฒนาไปตามระยะเวลาด้วย โดยเฉพาะการจัดทำปกหนังสือในสมัยก่อนนิยมใช้ปกสีขาว หรือสีดำเท่านั้น และไม่มีภาพบนปก แต่ในเวลาต่อมาหนังสืออนุสรณ์งานศพมีรูปภาพที่มีสีสันสวยงามมากขึ้น รวมทั้งมีภาพสี่ประกอบเนื้อเรื่องในเล่ม เพื่อดึงดูดความสนใจจากผู้อ่านอีกด้วย

ส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มีในหนังสืออนุสรณ์งานศพ ไม่ว่าจะเป็นชีวประวัติของผู้ตาย คำไว้อาลัย หรือเนื้อเรื่องที่เลือกมาจัดพิมพ์ ไม่สามารถหาซื้อได้ตามร้านจำหน่ายหนังสือทั่วไป และด้วยจำนวนพิมพ์ที่จำกัด เมื่อเวลาผ่านไปทำให้หนังสืออนุสรณ์งานศพบางเล่มมีคุณค่าและหายาก โดยเฉพาะเรื่องที่มีเนื้อหาทางด้านวิชาการ มีความน่าเชื่อถือ สามารถนำไปอ้างอิงได้ เช่น ประชุมพงศาวดารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กรมพระยาตำราพระราชาคณะ หรือ บางเรื่องเป็นเกร็ดความรู้ทางประวัติศาสตร์ หายากมากหรือไม่อาจหาอ่านได้จากที่ไหนอีก เพราะท่านเจ้าของชีวประวัติถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัว ไม่คิดจะเผยแพร่สู่สาธารณชน ถูกหลามมีโอกาสเดียวที่จะจดจำรำลึกไม่ให้สูญหาย คือ นำมาเขียนไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานศพ ทำให้หนังสือประเภทนี้กลายเป็นหลักฐานอ้างอิงประเภทหนึ่ง (ว.วินิจฉัยกุล 2531: 46) ยิ่งกว่านั้นเรื่องราวและข้อเขียนในหนังสืออนุสรณ์งานศพบางเล่มยังมีคุณค่าทางจิตใจ โดยมีส่วนช่วยให้ผู้อ่านมีกำลังใจสู้ชีวิตต่อไปได้ (หนังสืออนุสรณ์งานศพจาก “เมรุ” สุตลาต 2539: 8)

การที่หนังสืออนุสรณ์งานศพมีคุณค่าและเป็นที่ต้องการของคนหลายกลุ่ม หลายอาชีพ ทั้งนักคิด นักเขียน ผู้พิพากษา ทนายความ อาจารย์ นักศึกษา และผู้ที่สนใจนิยมสะสมหนังสือ มีผลต่อหนังสือประเภทนี้ กล่าวคือ จากหนังสืองานศพที่ “แจกฟรี” ให้แก่ผู้มาร่วมงาน เมื่อเวลาผ่านไป หนังสืออนุสรณ์งานศพบางเล่มมีคุณค่าเพิ่มขึ้น และทำให้ราคาสูงตามไปด้วย และกลายเป็นแหล่งข้อมูลเชิงประวัติที่เหล่านักสะสมนิยมสะสมหนังสือประเภทนี้มากขึ้น ไม่เว้นแม้แต่วางต่างชาติที่ต้องการครอบครอง ทั้งเพื่อการสะสมและใช้ในงานวิชาการ

ด้วยคุณค่าของหนังสืออนุสรณ์งานศพดังกล่าว ทำให้หนังสือประเภทนี้มีความสำคัญและมีผู้สนใจศึกษามาอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน ส่วนใหญ่เป็นการสำรวจเนื้อหาในหนังสืออนุสรณ์งานศพ โดยเริ่มจากสุทัศน์ สองแสงจันทร์ (2513: 470-472) สำรวจเนื้อหาในหนังสืออนุสรณ์งานศพที่พิมพ์ในระหว่างปี พ.ศ. 2501-2510 พบว่าเนื้อหาที่มีจำนวน

มากที่สุด คือ พุทธศาสนา รองลงมาคือ สังคมศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ส่วนเนื้อหาที่มีน้อยที่สุด คือ ภาษาศาสตร์ และ วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ ต่อมาอรุณ สุภัทธากุล (2518: 525-527) สำรวจเนื้อหาในหนังสือที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2511-2515 พบว่าเนื้อหาที่มีมากที่สุดยังคงเป็นพุทธศาสนา รองลงมาคือ วิทยาศาสตร์ประยุกต์สาขาแพทยศาสตร์ เนื้อหาที่มีน้อยที่สุด คือ วิทยาศาสตร์และภาษาศาสตร์ และสุดท้ายคือ สุนีย์ ดาราศิลป์ (2521: 325) ได้สำรวจหนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2516-2520 โดยรวบรวมชีวประวัติและผลงานจากหนังสืออนุสรณ์งานศพเฉพาะบุคคลที่มีผลงานในด้านศิลปกรรม วรรณกรรมและประดิษฐกรรมเท่านั้น ผลการวิจัยพบว่ามีชีวประวัติบุคคลที่รวบรวมได้ 175 คน ผลงานด้านวรรณกรรมมีจำนวนมากที่สุดโดยมีเนื้อหาสาขาสังคมศาสตร์ รองลงมาเป็นผลงานศิลปกรรมในสาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ และน้อยที่สุดเป็นผลงานด้านประดิษฐกรรมในสาขาวิทยาศาสตร์

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาหนังสืออนุสรณ์งานศพที่พิมพ์ในปี พ.ศ. 2521-2530 เพื่อความต่อเนื่องในการศึกษาหนังสือประเภทนี้ โดยได้ขยายแง่มุมที่ศึกษาออกไป กล่าวคือ จะศึกษาการนำเสนอข้อมูล ลักษณะการจัดทำหนังสืออนุสรณ์งานศพ วิเคราะห์เนื้อเรื่องที่นำมาจัดพิมพ์ในด้านขอบเขตเนื้อหา ความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่องกับผู้ตาย แหล่งที่มาของเรื่อง และผู้เขียน ทั้งนี้เพื่อให้ผลการศึกษานี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์งานศพ และเป็นประโยชน์แก่บรรณรักษ์ในการให้บริการ เพื่อให้หนังสืออนุสรณ์งานศพเป็นที่แพร่หลายมากขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาลักษณะของหนังสืออนุสรณ์งานศพ และ การจัดทำหนังสืออนุสรณ์งานศพที่พิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 2521-2530
2. วิเคราะห์เนื้อเรื่องที่นำมาจัดพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานศพ ในด้านขอบเขตเนื้อหา ความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่องกับผู้ตาย แหล่งที่มาของเรื่อง และ ผู้เขียน

สมมติฐานการวิจัย

1. หนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 2521-2530 ส่วนใหญ่เสนอข้อมูลชีวประวัติผู้ตาย คำไว้อาลัย เนื้อเรื่อง และมีสารบัญคั่นเรื่อง

2. เนื้อเรื่องที่นำมาจัดพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานศพส่วนใหญ่เป็นบทความที่คัดจากวารสาร และมีเนื้อหาทางการศึกษา

ขอบเขตในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาหนังสืออนุสรณ์งานศพโดยศึกษาในด้านการจัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์งานศพที่พิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 2521-2530 และวิเคราะห์เนื้อเรื่องที่นำมาจัดพิมพ์ในด้านขอบเขตเนื้อหา ความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่องกับผู้ตาย แหล่งที่มาของเรื่อง และ ผู้เขียน โดยได้กำหนดขอบเขตของประชากร และแหล่งที่รวบรวมข้อมูลดังนี้

1. หนังสืออนุสรณ์งานศพซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่นำมาศึกษาต้องมีลักษณะดังนี้
 - 1.1 มีส่วนประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน คือ ต้องมีชีวประวัติของผู้ตาย และมีส่วนที่เป็นเนื้อเรื่องที่คัดมาจัดพิมพ์ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นชีวประวัติต้องมีข้อมูลมากกว่าปีเกิดและปีตาย
 - 1.2 มีปีพิมพ์ที่ปรากฏชัดเจนว่าพิมพ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2521-2530 หนังสือบางเล่มที่ไม่ปรากฏปีพิมพ์ หากสามารถตรวจสอบจากข้อมูลในชีวิตประวัติผู้ตายว่าพิมพ์ใน ระหว่างปี 2521-2530 ก็จะรวมเป็นประชากรในการวิจัยครั้งนี้ด้วย
 - 1.3 มีตัวเล่มที่มีการจัดเก็บอยู่ในห้องสมุดที่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้
2. แหล่งที่รวบรวมหนังสืออนุสรณ์งานศพ ได้กำหนดเป็นห้องสมุด 3 ประเภทดังนี้
 - 2.1 ห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งนับเป็นแหล่งหลักที่ได้รวบรวมหนังสือประเภทนี้ไว้เป็นจำนวนมากและสมบูรณ์กว่าแหล่งอื่น ๆ จึงเป็นตัวแทนของห้องสมุดเฉพาะที่มีวัตถุประสงค์โดยตรงในการรวบรวมหนังสืออนุสรณ์งานศพ
 - 2.2 หอสมุดแห่งชาติ เป็นอีกแหล่งหนึ่งผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์งานศพต้องจัดส่งไปเก็บรวบรวมตามพระราชบัญญัติการพิมพ์ หรือในกรณีที่เจ้าภาพต้องให้หนังสือค่าภาคหอ เพื่อตอบแทนการที่นำเอาต้นฉบับเอกสารที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติไปจัดพิมพ์ ทำให้หอสมุดแห่งชาติเป็นอีกแหล่งหนึ่งที่มีหนังสืออนุสรณ์งานศพจำนวนมาก

- 2.3 ห้องสมุดมหาวิทยาลัย เป็นแหล่งที่มีการคัดสรรหนังสือที่รวบรวมและจัดเก็บอย่างมีระบบ การสำรวจเพื่อรวบรวมรายชื่อและหาตัวเล่มหนังสืออนุสรณ์งานศพไปวิเคราะห์สามารถทำได้อย่างเป็นระบบ ประกอบกับห้องสมุดมหาวิทยาลัยมีทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทำให้หนังสืออนุสรณ์งานศพที่รวบรวมได้ครอบคลุมทุกภูมิภาคและสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยจากเอกสาร โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับลักษณะของหนังสืออนุสรณ์งานศพ
2. การรวบรวมรายชื่อหนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2521-2530 ตามแหล่งที่กำหนดไว้โดยดำเนินงานดังนี้
 - 2.1 สำรวจรายชื่อหนังสือในห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพวัดบวรนิเวศวิหารเพื่อเป็นข้อมูลหลักของการวิจัย
 - 2.2 สำรวจรายชื่อหนังสือจากหอสมุดแห่งชาติ ทำให้ได้รายชื่อหนังสือเพิ่มเติมจากที่มีอยู่ในห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพวัดบวรนิเวศวิหาร
 - 2.3 ตรวจสอบรายชื่อหนังสืออนุสรณ์งานศพจากห้องสมุดมหาวิทยาลัยในส่วนกลาง คือ กรุงเทพมหานครและปริมณฑลจนเสร็จสิ้นแล้ว จึงตรวจสอบรายชื่อจากห้องสมุดในส่วนภูมิภาคต่อไป

รายชื่อหนังสืออนุสรณ์งานศพที่ได้จากการสำรวจในแหล่งต่าง ๆ นี้ได้ใช้รายชื่อที่รวบรวมได้จากห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพวัดบวรนิเวศวิหารเป็นรายชื่อหลัก และเพิ่มรายชื่อที่ตรวจสอบได้จากห้องสมุดอื่น ๆ เข้าไปโดยตัดรายชื่อที่ซ้ำออกไป แต่ยังคงระบุแหล่งที่รวบรวมหนังสือดังกล่าวไว้ จากรายชื่อที่รวบรวมจากแหล่งดังกล่าวข้างต้นพบว่ามีจำนวนทั้งสิ้น 1,238 เล่ม

3. การสร้างแบบบันทึกข้อมูลหนังสืออนุสรณ์งานศพเพื่อนำข้อมูลไปวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะของหนังสืออนุสรณ์งานศพ และ การจัดพิมพ์ ขอบเขตเนื้อหา ความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่องกับผู้ตาย แหล่งที่มาของเรื่อง และ ผู้เขียน

4. การทดสอบแบบบันทึกข้อมูล โดยการเก็บข้อมูลหนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2519, 2520, 2531, และ 2532 ปีละ 10 เล่ม โดยคาดว่าหนังสือที่จัดพิมพ์ในช่วง 2 ปี ก่อนและหลังน่าจะมีลักษณะใกล้เคียงกับหนังสือที่เป็นกลุ่มประชากรที่ศึกษาครั้งนี้ และสามารถให้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแบบบันทึกข้อมูลได้อย่างสมบูรณ์
5. การบันทึกข้อมูลลงในแบบบันทึกข้อมูลที่สร้างขึ้น โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้
 - 5.1 หาตัวเล่มบนชั้นตามรายชื่อที่ได้ทำการสำรวจไว้จากแหล่งต่าง ๆ
 - 5.2 อ่านและศึกษาหนังสือทุกเล่มตามรายชื่อ แล้วบันทึกข้อมูลลงในแบบบันทึก
6. การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบบันทึกข้อมูล ใช้วิธีแจกแจงความถี่ และ หาค่าร้อยละ
7. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล
8. รายงานผลการวิจัย อภิปราย และ ข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพระหว่างปี พ.ศ. 2521-2530 พร้อมทั้งแหล่งที่จัดเก็บและ ตระเวนค้นเรื่องในหนังสืออนุสรณ์งานศพ เพื่อเป็นประโยชน์แก่บรรณารักษ์ในการให้บริการ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย